

Οι αιώνες πέρασαν πάνω του και δεν το άγγιξαν. Αντιστάθηκε στη φθορά του χρόνου και κατάφερε να κρατήσει αναλλοίωτη την εξωτερική του λάμψη και γοητεία, δίνοντας με την παρουσία του το στίγμα της καλλιτεχνικής δημιουργίας στη βυζαντινή Άρτα, αν και δεν του έγινε ως τώρα η πρέπουσα προβολή. Φωλιασμένο σήμερα το μνημείο στην καρδιά της κάτω πόλης, περιμένει υπομονετικά την αναγνώρισή του.

Δεν υπάρχουν πληροφορίες για το χρόνο ίδρυσης του ναού, όμως κάποιες ενδείξεις που σχετίζονται με θέματα τεχνικής και τεχνοτροπίας, μας οδηγούνε στις αρχές του 14ου αιώνα, χρονολόγηση που υποστήριξε με επιφύλαξη ο Ορλάνδος και για χρόνια ήταν η επικρατέστερη. Νεότεροι όμως μελετητές, δίνοντας έμφαση στις ομοιότητες που παρουσιάζει το μνημείο με άλλα προγενέστερα, συγκλίνουν στην άποψη ότι πρέπει να μετατεθεί η ίδρυση του ναού στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα, χρόνος που θεωρείται και ως πιο πιθανός.

Ούτε για τη ζωή του μνημείου στα πρώτα μεταβυζαντινά χρόνια υπάρχουν μαρτυρίες από γραπτές πηγές. Εκείνο που με σιγουριά γνωρίζουμε είναι ότι μέσα στον περίβολο του ναού λειτούργησε απ' το 1662 μέχρι το 1821 ανώτερη ελληνική σχολή, την οποία ίδρυσε ο βαθύπλουτος Καστοριανός γουνέμπορος (αρχιγουνναράς του σουλτάνου Μεχμέτ Δ΄) Φίλιππος Μανωλάκης, γι' αυτό και ονομάστηκε Σχολή Μανωλάκη. Είναι αυτονόητο ότι μια τέτοια σχολή προϋπέθετε την ύπαρξη ευρύχωρου περιβάλλου, που καμιά σχέση δεν έχει με το σημερινό ασφυκτικά περιορισμένο προαύλιο του ναού.

Το εξωτερικό του ναού.

Αρχικά έγινε η υψηλή μονόκλιτη ξυλόστεγη βασιλική στην οποία, όπως εύκολα διακρίνει κανείς, προσκολήθηκαν λίγο αργότερα (το 14ο ή 15ο αιώνα) οι δυο χαμηλότερες πτέρυγες -παρεκκλήσια: το νότιο προς τιμήν του Αγίου Γρηγορίου και το βόρειο στη μνήμη του Αγ. Ιωάννη του Χρυσοστόμου. Ουσιαστικά δηλαδή ο ναός τιμάται στη μνήμη των τριών Ιεραρχών. Επειδή ως τις αρχές του αιώνα μας τα παρεκκλήσια ήταν μισοερειπωμένα, έγιναν επισκευές και ανακατασκευές των οποίων τα ίχνη είναι εμφανή στην τοιχοποιία.

Πιο μεταγενέστερη κι απ' τα παρεκκλήσια κατασκευή είναι το προστώο (υπόστεγο) της δυτικής κύριας εισόδου του ναού, το οποίο παλιότερα ήταν ξυλόστεγο. Το προστώο αυτό αποτελείται από δυο πλίνθινες τοξωτές καμάρες οι οποίες στηρίζονται απ' τη μια σε

ορθογώνιους πεσσούς και απ' την άλλη στη δυτική πλευρά του ναού.

Ο τοίχος της δυτικής πλευράς σχηματίζει στη μέση μικρή προβολή η οποία καταλήγει στη στέγη σε οριζόντιο επίπεδο. Εικάζεται ότι αυτό το επίπεδο θα χρησίμευε ως βάση μη σωσμένου κωδωνοστασίου. Ανατολικά ο ναός καταλήγει σε τρεις κόγχες (η μεσαία τρίπλευρη, ενώ των παρεκκλησίων πεντάπλευρες). Σχεδόν όλος ο ναός είναι πλίνθινος αλλά και όπου υπάρχουν λίθοι, οι αρμοί τους περιβάλλονται από διπλή σειρά πλίνθων.

Το χαρακτηριστικότερο απ' τα εξωτερικά γνωρίσματα του ναού είναι ο πλουσιότατος και θαυμαστός κεραμοπλαστικός του διάκοσμος, στοιχείο που του προσδίδει ξεχωριστό κάλλος και γραφικότητα. Τα διακοσμητικά σχήματα είναι ποικίλα (μαϊανδροί, ψαροκόκκαλο, δισέψιλον, κυματοειδείς γραμμές, οδοντωτές ταινίες κ.α) και σε τόση ποσότητα που δε συναντάται σε άλλο μνημείο. Απ' όλα τα σχέδια ξεχωρίζουν δυο ταινίες με τετράγωνα πλακίδια -τα αβάκια- σε ρομβοειδή διάταξη, στη βόρεια και ανατολική πλευρά. Τέτοιες αβακωτές ζωφόροι υπάρχουν και σ' άλλους ναούς (Παρηγορήτισσα, Κόκκινη Εκκλησιά) το ξεχωριστό όμως εδώ είναι ότι τα πλακίδια έχουν εφυάλωση σε τέσσερα χρώματα. Ακόμη πιο εντυπωσιακές είναι δύο εφυαλωμένες πηλινες εικόνες, εντοιχισμένες στο αέτωμα της ανατολικής πλευράς του ναού εκατέρωθεν του παραθύρου. Στη μία υπάρχει ανάγλυφη παράσταση της Σταύρωσης, ενώ στην άλλη εικονίζονται οι τρεις Ιεράρχες, στοιχείο που ενισχύει την άποψη ότι ο αρχικός ναός ήταν αφιερωμένος στη μνήμη τους. Οι συνθέσεις και των δύο πινάκων από άποψη τεχνοτροπίας μαρτυρούν δυτική επίδραση, (ραδινά σώματα, γλυκύτητα έκφρασης αντί της αυστηρότητας των Βυζαντινών, δυτικότροπες στάσεις Παναγίας και Ιωάννη στη Σταύρωση κ.ά.). Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με την ίδια την τεχνική της εφυάλωσης, χρησιμοποιήθηκαν απ' τον Ορλάνδο ως ενδείξεις για τη χρονολόγηση του ναού. Άλλη γλυπτή διακόσμηση δε συναντούμε στο ναό, εκτός απ' τα κορινθιάζοντα κιονόκρανα των κιονίσκων των παραθύρων.

Κάνοντας μια γενική θεώρηση του εξωτερικού του μνημείου, δε μπορούμε να μη σταθούμε ξανά στον εκπληκτικό πλούτο, την ποικιλία και την αρμονική διάταξη των διακοσμητικών θεμάτων, που κάνουν εντυπωσιακή την όλη σύνθεση και δίνουν ένα υπέροχο αισθητικό αποτέλεσμα.

Το εσωτερικό του ναού.

Το μόνο εντυπωσιακό στοιχείο του εσωτερικού του Αγίου Βασιλείου είναι ο γραπτός του διάκοσμος. Ολόκληρη η επιφάνεια των τοίχων του κυρίως ναού καλύπτεται με

τοιχογραφίες, φθαρμένες σε πολλά σημεία απ' τον καιρό που έμεινε ανοιχτό το μνημείο μετά την αποτέφρωση της στέγης του το 1821, σύμφωνα με πληροφορίες που μας δίνει ο Σεραφείμ Ξενόπουλος. Οι τοιχογραφίες αυτές δεν είναι οι αρχικές αλλά πολύ μεταγενέστερες (τέλος του 17ου αιώνα) και έχουν τη συνηθισμένη στα χρόνια της τουρκοκρατίας διάταξη σε τρεις ζώνες: ολόσωμοι άγιοι κάτω, στηθάρια αγίων στη μέση, και πάνω σκηνές απ' το εορτολόγιο. Οι άγιοι φέρουν έξεργα φωτοστέφανα από ασβεστοκονίαμα, με διακόσμηση που μιμείται μεταλλικά πρότυπα. Της ίδιας τεχνικής είναι και τα έξεργα πηλίνα κουμπιά που υπάρχουν στις στολές των στρατιωτικών αγίων -μοναδικό σα θέμα- και τα οποία φέρουν την επιγραφή: "Η Αγία Τριάς Ι(ησούς) Θεός των όλων".

Εκτός απ' τις τοιχογραφίες, αξιόλογη είναι και μια φορητή εικόνα του νεότερου ξύλινου τέμπλου, που δείχνει την Παναγία με το μικρό Χριστό να ευλογεί. είναι του 1716, κρητικής τέχνης, και τα φωτοστέφανα των δύο μορφών έχουν εγχάρακτη διακόσμηση.

Τέλος τα τρία μέρη του εσωτερικού κάθε παρεκκλησίου, είναι εντελώς απογυμνωμένα και δε λειτουργούν ως χώροι λατρείας.

Κλείνοντας την περιγραφή του ναού του Αγίου Βασιλείου, είναι ανάγκη να γίνει η εξής επισήμανση: το επιβλητικό μεγαλείο της Παρηγορήτισσας και η αίγλη της Αγίας Θεοδώρας επισκίασαν και επισκιάζουν το μικρό γραφικό μνημείο, αποστερώντας το απ' το ενδιαφέρον του επισκέπτη και απ' την απαραίτητη προβολή του. Αυτό βέβαια δε δικαιολογεί και τη δική μας ολιγωρία. γιατί πρέπει να ομολογήσουμε πως δε δώσαμε στο μνημείο τη σημασία που του έπρεπε, ούτε σεβαστήκαμε τον περιβάλλοντα χώρο του. Ωστόσο το μνημείο έχει τη δική του αξία, του πρέπει καλύτερη τύχη και προβολή και δε μπορεί να ζει αιωνίως στη "σκιά" των άλλων σημαντικών μνημείων της Άρτας, αλλά και στη σκία των γύρω κατοικιών και πολυκατοικιών που το πνίγουν ασφυκτικά και το καταδικάζουν σε αφάνεια.

(Κείμενα και εικόνες από το βιβλίο του Κων/νου Θ. Γιαννέλου «Τα Βυζαντινά Μνημεία της Άρτας»)